BADIIY MATNLARDA AYOL OBRAZLARINI YARATISHNING LINGVOSTILISTIK XUSUSIYATLARI

Bo‘riyeva Ezozxon Turgunovna
O‘zDJTU katta o‘qituvchisi
ezolda72@mail.ru

Badiiy adabiyotda inson obrazini yaratish yozuvchining individual ijodiy mahorati, til imkoniyatlaridan foydalanish darajasi va voqelikni badiiy idrok etish xususiyatlari bilan chambarchas bog‘liq. Ayniqsa, ayol obrazlari adabiy jarayonda o‘zining murakkab ruhiy olami, hissiy kechinmalari, ijtimoiy munosabatlari va individual xarakter xususiyatlari bilan alohida o‘rin egallaydi. Ayol qahramonning badiiy qiyofasi faqat tashqi tasvir orqali emas, balki uning nutqi, fikrlash tarzi, ruhiy holati va boshqa personajlar bilan munosabatlari orqali ham shakllanadi.

Ayol obrazlarini lingvostilistik jihatdan o‘rganish badiiy matnda qo‘llanilgan til birliklarining nafaqat nominativ, balki ekspressiv, emotsional va estetik vazifalarini aniqlash imkonini beradi. Lingvostilistika nuqtayi nazaridan har bir til birligi muayyan kontekstda qo‘shimcha ma’no kasb etishi, qahramon xarakterini ochishga xizmat qilishi va o‘quvchida muayyan hissiy taassurot uyg‘otishi mumkin.

Shu jihatdan ayol obrazlarini yaratishda qo‘llaniladigan lingvostilistik vositalarni o‘rganish zamonaviy filologiyaning dolzarb yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Mazkur masala nafaqat adabiy matnning badiiy xususiyatlarini, balki til va tafakkur, til va hissiyot, til va milliy-madaniy qarashlar o‘rtasidagi munosabatlarni ham yoritishga xizmat qiladi.

Badiiy asarlarda ayol obrazini shakllantirishda leksik vositalar muhim ahamiyatga ega. Yozuvchi qahramonning xarakteri va ruhiy holatini ifodalash uchun muayyan semantik guruhlarga mansub so‘zlardan foydalanadi. Jumladan, go‘zallik, noziklik, mehribonlik, sadoqat, jasorat, iztirob, qo‘rquv,

muhabbat va yolg‘izlik kabi tushunchalar ayol obrazining mazmuniy qatlamlarini tashkil etadi.

Ayol obrazining tashqi qiyofasini tasvirlashda rang bildiruvchi sifatlar, tashqi ko‘rinish va tana a’zolarini ifodalovchi birliklar, shuningdek, estetik baholovchi so‘zlar faol qo‘llaniladi. Bunday birliklar qahramonning individual qiyofasini yaratish bilan birga, muallifning unga nisbatan munosabatini ham namoyon qiladi. Biroq badiiy adabiyotda ayol obrazini faqat go‘zallik yoki tashqi joziba bilan cheklash mumkin emas. Uning aqliy salohiyati, ma’naviy qarashlari, mustaqil qaror qabul qilishi va ruhiy barqarorligi ham obrazning muhim tarkibiy qismlaridir.

Ayol obrazini yaratishda eng ko‘p uchraydigan stilistik vositalardan biri epitet hisoblanadi. Epitet predmet yoki shaxsning muayyan belgisini obrazli va ta’sirchan shaklda ifodalab, matnning estetik qiymatini oshiradi. Masalan, “nozik qalb”, “g‘amgin nigoh”, “mehribon ona”, “sokin tabassum”, “iztirobli yurak” kabi birikmalarda sifatlovchi birliklar ayol obrazining tashqi va ichki xususiyatlarini ochib berishga xizmat qiladi.

Epitetlarning lingvostilistik vazifasi ularning oddiy sifatlovchi birliklardan farqli ravishda qo‘shimcha emotsional-baholovchi ma’no ifodalashida namoyon bo‘ladi. Masalan, “g‘amgin nigoh” birikmasi faqat ko‘z qarashini tasvirlamaydi, balki qahramonning ruhiy holati haqida ham ma’lumot beradi. Demak, epitet obrazning tashqi va ichki xususiyatlari o‘rtasida semantik bog‘liqlik hosil qiladi.

Metafora ham ayol obrazining badiiy talqinida muhim vositalardan biri sanaladi. Metaforik ifodalar orqali insonning ruhiy holati, hissiy kechinmalari va hayotiy tajribasi obrazli shaklda namoyon bo‘ladi. “Yuragidagi og‘riq”, “umid chirog‘i”, “qalb yarasi”, “hayot bo‘roni” singari birikmalar inson kechinmalarini konkret obrazlar vositasida ifodalaydi.

Metaforaning asosiy xususiyati ikki hodisa o‘rtasidagi o‘xshashlik asosida yangi semantik munosabat hosil qilishidir. Ayol obraziga nisbatan

qo‘llanilgan metaforalar uning ichki dunyosini chuqurroq anglashga yordam beradi. Masalan, “qalbi muzlagan ayol” ifodasi bevosita jismoniy holatni emas, balki ruhiy sovuqlik, hissiy befarqlik yoki uzoq davom etgan iztirob natijasida yuzaga kelgan ichki o‘zgarishni anglatishi mumkin.

O‘xshatish vositasi ham ayol obrazining individual xususiyatlarini ifodalashda keng imkoniyatlarga ega. O‘xshatish orqali qahramonning tashqi ko‘rinishi, ovozi, harakati, xarakteri yoki ruhiy holati boshqa predmet va hodisalar bilan qiyoslanadi. “Guldek nozik”, “oydek go‘zal”, “shamolday yengil”, “qushdek erkin” kabi ifodalar obrazning muayyan belgisini ta’sirchan tarzda namoyon etadi.

O‘xshatishlar milliy-madaniy xususiyatlarni ham o‘zida aks ettiradi. Masalan, o‘zbek badiiy tafakkurida ayol go‘zalligi ko‘pincha gul, oy, quyosh, tong va tabiat hodisalari bilan qiyoslanadi. Bunday obrazli birliklar xalqning estetik qarashlari va madaniy qadriyatlari bilan bog‘liq. Boshqa tillardagi badiiy matnlarda esa o‘xshatish vositalari muayyan xalqning dunyoqarashi, tarixiy tajribasi va adabiy an’analari asosida shakllanadi.

Ayol obrazining ruhiy dunyosini ochib berishda emotsional-ekspressiv leksika alohida o‘rin tutadi. Bunday birliklar qahramonning quvonch, qayg‘u, xavotir, hayrat, qo‘rquv, umid va umidsizlik kabi hissiy holatlarini ifodalaydi. Ayniqsa, psixologik xarakterdagi asarlarda emotsional leksika qahramonning ichki kechinmalarini tasvirlashning asosiy vositalaridan biri hisoblanadi.

Ayol qahramon nutqida qo‘llaniladigan undovlar, ritorik so‘roqlar, takrorlar va modal birliklar ham uning ruhiy holatini ifodalashga xizmat qiladi. Masalan, “Nega aynan men?”, “Nahotki hammasi tugagan bo‘lsa?”, “Men buni kutmagandim...” kabi konstruksiyalar qahramonning hayrat, iztirob va ruhiy beqarorligini namoyon etadi. Bunday sintaktik vositalar matnning emotsional ta’sirchanligini kuchaytiradi.

Badiiy asarlarda ayol obrazini yaratishda ichki monologning o‘rni ham katta. Ichki monolog qahramonning o‘z-o‘zi bilan muloqoti, fikrlari, xotiralari

va ruhiy ziddiyatlarini ifodalovchi kompozitsion hamda stilistik vositadir. Uning yordamida muallif qahramonning boshqalarga oshkor qilinmagan fikrlarini, ichki qarama-qarshiliklarini va hayotiy qarorlarini ochib beradi.

Badiiy tarjima jarayonida ayol obrazini shakllantiruvchi lingvostilistik vositalarni saqlash alohida tarjimaviy muammodir. Chunki bir tildagi metafora, epitet yoki o‘xshatish boshqa tilda aynan shu shaklda tabiiy eshitilmasligi mumkin. Bunday vaziyatlarda tarjimon kontekstual muqobillik, leksik almashtirish, modulyatsiya, konkretlashtirish va kompensatsiya usullaridan foydalanadi.

Tarjimada asosiy e’tibor obrazning mazmuniy yaxlitligi va emotsional ta’sirini saqlashga qaratilishi lozim. Masalan, asl matndagi metaforik birlikni so‘zma-so‘z tarjima qilish natijasida uning obrazliligi yo‘qolishi mumkin. Bunday holatda tarjimon o‘zbek tilining milliy-badiiy imkoniyatlariga mos muqobil ifodani tanlashi maqsadga muvofiqdir. Demak, lingvostilistik vositalarning tarjimasi nafaqat til birliklarini almashtirish, balki badiiy-estetik mazmunni qayta yaratish jarayoni hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Galperin I. R. *Stylistics*. – Moscow: Higher School, 1977.

2. Arnold I. V. *Stylistics of Modern English*. – Moscow: Prosveshchenie, 1990.

3. Leech G., Short M. *Style in Fiction: A Linguistic Introduction to English Fictional Prose*. – London: Longman, 2007.

4. Wellek R., Warren A. *Theory of Literature*. – New York: Harcourt, Brace and Company, 1949.

5. Jakobson R. Linguistics and Poetics // *Style in Language*. – Cambridge: MIT Press, 1960.